

دکتر مرتضی فاضل
دکترای مشاوره
و مدرس استعداد و خلاقیت

استعداد ادیاب باشیم

معلم یکی از مهم‌ترین عناصر پرورش و هدایت استعداد و هدایت تحصیلی دانش‌آموزان است. اما متأسفانه نقش او در شناسایی و پرورش استعداد دانش‌آموزان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. حتی در بخش هدایت تحصیلی دانش‌آموزان نقش معلم به شکل کم‌رنگ و منفعل دیده می‌شود. شاید یکی از دلایل مشکلات آموزش و پرورش در هدایت تحصیلی نامتوازنی که در سال‌های اخیر روی داده است، بی‌توجهی به نقش معلمان در شناسایی و پرورش استعداد و هدایت تحصیلی دانش‌آموزان باشد! در اینجا تعدادی از نقش‌های معلمان در شناسایی و پرورش استعداد و هدایت تحصیلی دانش‌آموزان مورد توجه قرار گرفته‌اند. در ادامه نیز پیشنهادهایی برای به‌کارگیری توانمندی معلمان در هدایت تحصیلی دانش‌آموزان ارائه می‌شوند.

الگو بودن و انگیزه‌بخشی

معلم الگویی علمی و قابل توجه در دید دانش‌آموزان است؛ اگرچه دانش‌آموزان الگوهای زیادی را در زندگی خود دارند. گاهی پدر، مادر، خواهر و برادر یا یک دوست، یا افراد ورزشکار، هنرمند و مشهور می‌توانند الگوی دانش‌آموز باشند، اما در زمینه رشته تخصصی و در زمینه‌های تربیتی، معلمان از تأثیرگذارترین و متحول‌کننده‌ترین اسوه‌ها هستند. معلمان منبع تجربه‌اند. آن‌ها قبلاً جایی بوده‌اند که دانش‌آموزانشان هستند و آنچه را می‌خواهند از سر بگذرانند، تجربه کرده‌اند و در موقعیتی هستند که نه تنها موضوعات درسی، بلکه درس‌هایی در مورد زندگی ارائه می‌دهند. پذیرش شخصیت معلم به‌عنوان فردی علمی، توانمند و علاقه‌مند به یادگیری دانش‌آموزان، موجب می‌شود بسیاری از دانش‌آموزان به معلم خویش علاقه‌مند شوند و عشق بورزند و رفتار و گفتار او را به‌عنوان فردی قابل اعتماد بپذیرند.

معلمان علاوه بر اسوه‌بودن، منبع انگیزش و محرک دانش‌آموزان در راستای پرورش و شکوفایی استعدادهای آنان هستند. در طول سال

تحصیلی، معلمان با کنکاش و بررسی رفتار دانش آموزان و ارتباط نزدیک و چهره به چهره با آنان و تشویق و ارائه بازخورد مناسب، بیشترین ارتباط و تعامل را با دانش آموزان دارند. همچنین، در زمینه‌های آموزش، استعداد و تعلیم و تربیت نقاط قوت و ضعف دانش آموزان را به خوبی می‌شناسند و می‌توانند به راحتی اسوه و منبع انگیزه دانش آموزان در یادگیری و پرورش استعدادها باشند.

تسهیلگری

نگاه سنتی به نقش معلم به عنوان انتقال دهنده اطلاعات باعث شده است معلم در زمینه شناسایی و پرورش استعداد برای خود رسالتی در نظر نگیرد. در نظام‌های آموزشی، نگاه نوین به معلم به عنوان تسهیلگر آموزش، وظایف و کارکردهای جدیدی برای او ایجاد می‌کند و کمک می‌کند به جای انتقال اطلاعات، پرورش استعداد و به جای محوریت معلم دانش آموزمحوری مورد توجه قرار گیرد. تسهیلگری مجموعه روش‌ها و مهارت‌هایی است که به آسان‌تر کردن امور کمک می‌کنند و تسهیلگر کسی است که کارها را ساده‌تر می‌کند. معلم تسهیلگر با افزایش تعامل و مشارکت دانش آموزان و طراحی مسیر مؤثر، فرایند یاددهی یادگیری را آسان می‌کند. معلم تسهیلگر منابع، اطلاعات و پشتیبانی لازم را فراهم می‌کند تا دانش آموزان خودشان تلاش کنند و از طریق فعالیت‌های تدریس یاد بگیرند. معلم در نقش تسهیلگر بستری فراهم می‌کند تا دانش آموزان خودشان به تدریج استعدادهای خود را بشناسند و با تلاش و کوشش و پشتیبانی معلم این استعدادها را پرورش دهند و هدایت شوند.

مشارکت‌کنندگی و راهنمایی والدین

والدین اگرچه بیشترین ارتباط را با فرزندان دارند، اما در زمینه شناسایی استعداد دانش آموزان تبحر خاصی ندارند. البته آنان

به عنوان مشاهده‌گر اطلاعات خوبی از فرزندان خود دارند و می‌توانند این اطلاعات را با معلم و مشاور مبادله کنند و راهنمایی‌های لازم را در زمینه شناسایی و پرورش استعدادهای دانش آموزان دریافت کنند. تجربه نشان داده است، به هر میزان ارتباط والدین با معلم و مسئولان مدرسه بیشتر باشد، یادگیری و پرورش استعداد دانش آموزان رشد بیشتری داشته است. هماهنگی والدین با معلم و مدرسه حتی بر انگیزه تحصیلی دانش آموزان تأثیر مستقیم دارد. یکی از آسیب‌های تحصیلی و اجتماعی امروزه، ناهماهنگی والدین و مدرسه است که موجب شده است مسیر زندگی تحصیلی شغلی دانش آموزان در راستای ارزش‌های کاذب جامعه باشد و پرورش استعداد و علاقه شخصی دانش آموزان کمتر مورد توجه قرار گیرد. لازم به ذکر است، مشاوران نیز در زمینه پرورش استعداد نقش مشارکت‌کننده و راهنمای والدین را بر عهده دارند. اما معلمان، به دلیل ارتباط نزدیک با دانش آموزان و تخصص در رشته تحصیلی خود، نقش ویژه‌ای دارند که کمتر به این موضوع توجه شده است.

مشارکت‌کنندگی و ارائه‌دهندگی اطلاعات به مشاور و مسئولان مدرسه

معلمان برای شناسایی و هدایت استعدادهای دانش آموزان، علاوه بر مشارکت با والدین، لازم است با مشاور یا مسئولان مدرسه مشارکت فعال داشته باشند و اطلاعات مناسب را در این زمینه ردوبدل کنند. در حال حاضر، بین معلم و مشاور ارتباطی یکطرفه، آن هم از طریق برگه امتیازدهی معلم، وجود دارد. مشاور ارتباط متقابلی با معلم ندارد و از هر گونه ارائه اطلاعات در زمینه نتایج آزمون‌های مشاوره‌ای و بررسی‌های مشاوره‌ای به معلم خودداری می‌کند. در صورتی که لازم است معلمان نیز اطلاعات مناسبی در مورد علاقه‌ها، استعداد و شخصیت دانش آموزان دریافت کنند تا بتوانند به شکل جامع‌تری استعداد دانش آموزان را ارزیابی کنند و پرورش دهند.

ارزیابی

در هدایت تحصیلی دانش‌آموزان مهم‌ترین عامل نمرات درسی نوبت دوم هستند. برخی از پژوهش‌ها نشان داده‌اند، بقیه عوامل و ارزیابی‌های هدایت تحصیلی در انتخاب رشته و مسیر زندگی تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر بسیار اندکی دارند. معلمان با برگزاری ارزشیابی‌های گوناگون در کلاس درس (تکوینی، مستمر، تدریجی، تکمیلی و پایانی)، توانمندی و استعداد دانش‌آموزان را در زمینه موضوعات و رشته تخصصی خود ارزیابی می‌کنند. بخشی از این ارزیابی‌ها به شکل توصیفی و کیفی است. توجه به نقش معلم به‌عنوان ارزیاب و نظرات کیفی و توصیفی او می‌تواند در هدایت تحصیلی مورد توجه بیشتری قرار گیرد. البته این ارزیابی‌ها با ارزیابی‌های تخصصی شناسایی استعداد تا حدودی متفاوت هستند، اما می‌توانند اطلاعات خوب و ارزنده‌ای برای شناسایی و پرورش استعداد فراهم کنند. در صورتی که معلمان آموزش‌های مناسب دریافت کنند، می‌توانند از طریق همین اطلاعات استعدادهای دانش‌آموزان را شناسایی کنند. همچنین، معلمان می‌توانند قابلیت‌های روان‌شناختی و عاطفی مرتبط با استعداد نظیر علاقه، کنجکاوی، تحمل ابهام و سرسختی روان‌شناختی را در کلاس درس و در خلال برنامه تدریس، فعالیت‌های مرتبط با تدریس و انجام تکالیف ارزیابی کنند. این بخش از استعداد حتی از طریق آزمون‌های معتبر روان‌شناختی هوش و استعداد کمتر ارزشیابی می‌شود.

تقویت‌کنندگی و پرورش‌دهندگی استعداد

حتی اگر بهترین ابزار و آزمون برای شناسایی استعداد فراهم شود و استعدادهای دانش‌آموزان شناسایی شوند، بهترین مکان اجرایی برای پرورش استعداد، مدرسه است و معلم به‌عنوان مسئول و تسهیلگر آموزش، بهترین پرورش‌دهنده و هدایت‌کننده استعداد است. او با توجه به اصل تفاوت‌های فردی در کلاس درس، برای دانش‌آموزان با استعدادهای گوناگون، شیوه‌های آموزش، فعالیت‌های تدریس، ارزشیابی و تکالیف متنوعی را در نظر می‌گیرد و بستری فراهم می‌کند که هر دانش‌آموز با توجه به علاقه، انگیزه و توانمندی خویش در مسیر یادگیری حرکت کند. البته لازم به ذکر است، برخی از دانش‌آموزان استعداد و توانمندی‌های خاص خود را به خوبی شناخته‌اند، اما متأسفانه بستری برای پرورش چنین استعدادهایی وجود ندارد و غالباً دانش‌آموزان و معلمان مجبورند تنها از طریق مسیر غیرقابل انعطاف آزمون سراسری و شیوه‌های پرخوانی و پرآموزی آزمون (تست‌زنی) استعدادهای خود را پرورش دهند.

پیشنهادهایی برای بهبود نقش معلم در پرورش استعداد و هدایت تحصیلی

۱. هدایت تحصیلی دانش‌آموزان از پایه هفتم آغاز شود تا امکان تبادل اطلاعات بین مشاور و معلمان در هدایت تحصیلی دانش‌آموزان فراهم شود.

۲. چکیده نتایج ارزیابی‌های مشاوره‌ای (نتایج آزمون‌های استعداد و رغبت، نظرات والدین، نظر دانش‌آموز و بررسی‌های مشاور) در اختیار معلمان درس‌های تخصصی رشته‌های گوناگون قرار گیرد تا آنان این نتایج را در پرورش و هدایت استعدادهای در نظر بگیرند.
۳. برگه نظرسنجی معلمان مشابه فهرست بازبینی (چک‌لیست) طرح شهاب، به‌صورت چندسؤالی طراحی شود تا معلمان بتوانند به شکل دقیق‌تری نظرات خویش را در مورد دانش‌آموزان ابراز کنند.
۴. سهم امتیاز نظر معلمان در برگه‌های هدایت تحصیلی افزایش یابد. امتیاز ۱۰ نمره برای سهم معلمان نسبت به سایر نظرات اندک است. بهتر است این میزان به دو یا سه برابر افزایش یابد.
۵. استانداردسازی سؤالات ارزشیابی معلمان مورد توجه قرار گیرد و آموزش‌های لازم در زمینه همسان‌سازی و استانداردسازی سؤالات ارزشیابی معلمان فراهم شود تا امکان استفاده بیشتری از این آزمون‌ها در هدایت تحصیلی فراهم شود.
۶. جلسات تخصصی دبیران رشته‌های تحصیلی به‌منظور ابراز نظر در انتخاب رشته دانش‌آموزان برای کلیه دانش‌آموزان برگزار شود.
۷. از نتایج آزمون‌های استعدادسنجی طرح شهاب در دوره ابتدایی برای هدایت تحصیلی دانش‌آموزان استفاده شود.
۸. آزمون استعدادسنجی طرح شهاب برای دوره‌های متوسطه طراحی شود و در اختیار معلمان مربوطه قرار گیرد و از نتایج آن در هدایت تحصیلی دانش‌آموزان استفاده شود.
۹. پرورش و هدایت استعداد به‌عنوان بخشی از فعالیت‌های تدریس معلمان مورد توجه قرار گیرد و کتاب‌های درسی برای چنین فعالیت‌هایی بازنویسی شوند.
۱۰. فرهنگ‌سراها، پژوهش‌سراهای دانش‌آموزی، فعالیت‌های فوق‌برنامه، جشنواره‌های علمی، فرهنگی، هنری و ورزشی در راستای استعدادهای گوناگون طراحی شوند و موفقیت دانش‌آموزان در چنین مراکزی در ارزشیابی آنان محاسبه شود.
۱۱. ارتباط تخصصی و عضویت معلمان در فرهنگ‌سراها، پژوهش‌سراهای دانش‌آموزی، فعالیت‌های فوق‌برنامه، جشنواره‌های علمی، فرهنگی، هنری و ورزشی مرتبط با تدریس خود فراهم شود تا راه‌های ارتباطی معلمان برای پرورش و هدایت استعدادهای حفظ شوند.
۱۲. ساعت‌های پژوهشی و پرورش استعداد فراتر از ساعت‌های تدریس برای درس‌های تخصصی رشته‌های گوناگون در اوقات فراغت دانش‌آموزان (مثلاً در نوبت دوم یا روزهای پنج‌شنبه) در نظر گرفته شوند تا معلمان بتوانند پاسخگو و راهنمای پژوهش‌ها، سؤال‌ها و اشکال‌های دانش‌آموزان باشند.
۱۳. نتایج ارزشیابی نوبت اول در هدایت تحصیلی مورد توجه قرار گیرد و همانند نمرات نوبت دوم در هدایت تحصیلی محاسبه شود تا ارزشیابی مستمر و تدریجی معلمان برای دانش‌آموزان اهمیت بیشتری داشته باشد.
۱۴. در مدرسه‌های هم‌جوار کانون‌های پرورش استعداد تشکیل شوند و برای دانش‌آموزان معرفی شده توسط معلمان کلاس‌های ویژه برگزار شوند.